

pojmomaj vedomia a svedomia, ktoré v texte figurujú viacmenej ako synonymá.

Osobitne sa mi žiada podčiarknuť, že Bělohradského uvažovanie vrhá hlbší pohľad aj na tých, ktorí abdi-

kovali na vlastný rozum a svedomie a povýšiac centrum moci na centrum pravdy naďalej zotrvávajú v sebaklamoch a trápnych ilúziách.

Tatiana Sedová

FILOZOFICKÉ VÝCHODISKÁ SOCIOLOGICKÝCH KONCEPCIÍ

Soziologische Theorie; Abriß der ihrer Hauptvertreter J. Morel u. a., München, Wien, Oldenbourg Verlag 1989, 235 s.

Publikácia J. Morela a kolektívu *Sociologická teória* je v podstate koncipovaná ako stručná príručka z dejín sociologického myslenia. Dôležité však je, že dejinno-reflexívne spracovanie témy netrpí monodimensionalitou profesionálneho pohľadu a nie je poznačené sociologistickým prístupom. Naopak, autori práce, približujúci vybrané sociologické koncepcie, venujú pozornosť širším teoretickým východiskám a filozofickým základom, a teda ich nepredstavujú v teoretickom a historickom vákuu.

V úvode k práci autori zbytočne skromne definujú cieľ práce — poskytnúť vstupnú orientáciu v pomerne neprehľadnej a komplikovanej spleti sociologických koncepcií a tým pokryť aktuálnu potrebu ľahko zrozumiteľného a prehľadného úvodu do problematiky.

Pre nás je nepochybne zaujímavé tvrdenie autorov, že odborné publikácie, resp. učebnice, ktoré sú v súčasnosti na knižnom trhu (v nemeckej jazykovej oblasti), túto požiadavku nespĺňajú. Sú buď príveľmi fixované na jednotlivých klasikov sociologických teórií a preto neprehľadné, komplikované a vyžadujú si predbežnú odbornú prípravu čitateľa, alebo naopak, monograficky spracúvajú len jednotlivé teórie. Na druhej strane existuje rad publikácií, ktoré sociologické teórie síce popularizujú,

ale spôsobom, ktorý je neadekvátny predmetu poznávania, a teda ich heuristická funkcia je otázna. Napriek tomu, že sa autori publikácie *Sociologická teória* z didaktických dôvodov vopred zriekli problematizovania jednotlivých teórií a obmedzili sa na rovinu neutrálne deskriptívneho pohľadu, predsa si len práca zachovala do istej miery komparatívny charakter.

Autori publikácie si boli taktiež vedomí skutočnosti, že do práce nebolo možné zahrnúť všetky súčasné (a minulé) sociologické teórie, pokúsili sa však, pochopiteľne len do určitej miery, reprezentatívnu problémovou selekciou pokryť rozsiahle spektrum teoretického pluralizmu, ktoré v sociológii objektívne jestvuje. [Sem patria najmä individualistické, holistické, objasňujúce chápanie, analytické, dialektické, afirmatívne, ako aj kritické prístupy a východiská.]

Formálne sa publikácia vnútorne člení do jedenástich kapitol, z ktorých prvá a posledná majú trochu odlišný charakter v tom, že ich predmetom nie je analýza a deskripcia určitej konkrétnej sociologickej koncepcie protagonistu istého spôsobu sociologického myslenia, ale vyznačujú sa skôr syntetizujúcim pohľadom.

Cieľom prvej kapitoly publikácie, nazvanej *K vzniku sociologickej teórie*, autorkou ktorej je E. Bauerová,

je sprostredkovať ucelený pohľad na vznik sociologického myslenia a vývin prvých sociologických teoretických konštrukcií. V tomto prehľade sú uvedené východiská novovekých európskych myšlienkových tradícií, synopticky sú charakterizované teórie A. Comta, É. Durkheima a M. Webera ako klasikov prvej a druhej generácie sociológov (podľa R. Arona), ktorí vytvárali „nové sociologické modely spoločnosti“ s nadčasovým významom i pre dnešné teoretické diskusie. Na otázku, čo je sociologické myslenie a kedy vzniklo, odpovedá autorka, že plodnejšie, ako hľadať definíčné vymedzenie sociologického myslenia, je nájsť ohnisko — stredobod pozornosti sociologických teórií, teda, inak povedané, zodpovedať fažiskovú otázku, o riešenie ktorých problémov sa má sociologické poznávanie usilovať. Podľa jej názoru sem patria najmä problémy vzťahu medzi individuom a spoločnosťou, ďalej problémy sociálnej integrácie, diferenciácie a sociálnej zmeny, ako i problematika hodnotovej orientácie a jej sociálna podmienenosť.

Prvá kapitola publikácie sa ďalej letmo dotýka aj racionalisticky orientovaných spoločenských teórií, obsiahnutých v dielach filozofov T. Hobbesa, J. J. Rousseaua a I. Kanta, cez liberalistické modely spoločnosti v klasickej politickej ekonómii A. Smitha a D. Riccarda. Pozornosť sa tu venuje aj rozvoju a prelomu v spoločensko-vednom myslení v druhej polovici 19. a začiatkom 20. stor., nachádzajúcim svoj výraz najmä v týchto problémových okruhoch: „totalita spoločenských vzťahov v marxistickom myslení“, „pozitívne štúdium spoločnosti“ (A. Comte), „sociálne len sociálnym vysvetľovať“ (É. Durkheim), „spoločenská teória ako teória konania“, „sociológia ako veda o zmyslovom spoločenskom konaní“ (M. Weber).

Druhá kapitola práce, ktorou je T. Meleghy, je venovaná dielu u nás málo známeho amerického sociológa G. C. Homansa, predstaviteľa sociálneho behaviorizmu, výrazného kritika štrukturalno-funkčionalnej sociológie T. Parsonsa. V jeho teoretickej konštrukcii je centrálnym pojmom kategória správania a úlohou sociológie je nielen objaviť súvislosti medzi spoločenskými fenoménmi, ale ich najmä vysvetľovať.

Zakladateľovi symbolickej interakčnej teórie, americkému sociológovi G. H. Meadovi, je venovaná tretia kapitola publikácie. Podľa M. Preglaua, autora tejto časti práce, teoretickým zdrojom pre Meadovu ideovú konštrukciu — pre vývoj jeho sociálnej teórie, boli rozhodujúce štyri vedecké a filozofické prúdy, svojho času dominujúce vo vedeckom poznaní. Boli to Darwinova evolučná teória, filozofický smer amerického pragmatizmu (Peirce, Dewey, James) a nemecký idealizmus (Kant, Fichte, Schelling, Hegel). Tieto uvedené myšlienkové prúdenia ako teoretické východiská mali na vývin Meadovej koncepcie, ako to on sám konštatoval, „pozitívny vplyv“. „Negatívny vplyv“ na jeho myslenie mala behavioristická psychológia (túto Mead podrobne hodnotil v permanentnej kritike), ktorá sa pokúšala ľudské správanie definovať bez zreteľa na vnútorné súvislosti konania.

Fenomenologickej sociológii alebo, ako uvádza autor štvrtej kapitoly M. Preglau, sociálnej fenomenológii je venovaná nasledujúca časť publikácie. Na tomto mieste sú bližšie analyzované hlavné myšlienky diela A. Schütza, ktorý sa so svojou tézou o zmyslovej výstavbe (štruktúre) sociálneho sveta a o nevyhnutnosti chápanej sociológie nachádza v kontradikcii voči pozitivistickým názorom Viedenského krúžku. V tejto kapitole, a to je z aspektu filozoficky oriento-

vaného čitateľa zaujímavé, sa podáva aj stručná analýza fenomenologickej filozofie, jej teoretických princípov, prístupov k riešeniu problémov, metódy a najmä jej významu pre spoločenskú vedu. V nasledujúcej časti tejto kapitoly sa podáva prehľad o všeobecnej sociológii A. Schütza, o jeho analýze „sveta všedných dní“, pri ktorej sa spomínaný autor opiera najmä o E. Husserla.

V palete predstavovaných teórií sociologických vízií ľudského sveta má v práci svoje miesto i marxistická spoločenská teória, ktorej H. J. Niedenzu venuje pozornosť v piatej kapitole so zvláštnym zreteľom na analýzu základných pojmov historického materializmu.

V šiestej kapitole publikácie T. Meleghy približuje teoretickú koncepciu predstaviteľa francúzskeho štrukturalizmu C. Lévi-Straussa. Autor kapitoly tu stručne hodnotí tri navzájom prepojené tvorivé etapy životného diela Lévi-Straussa a približuje nosné idey a pojmový aparát jeho štrukturalistickej koncepcie. T. Meleghy tu ďalej vytypováva a mapuje charakteristické momenty, ktoré boli príznačné pre celú tvorivú činnosť Lévi-Straussa.

Prínas a miesto systémovej teórie konania dnes už klasika sociológie T. Parsona v súčasnej sociológii v siedmej kapitole publikácie predkladá H. Staubmann. Po krátkej charakteristike tvorivého vývinu a ťažiskových prác T. Parsonsa autor veľmi stručne analyzuje základné pojmy štrukturalno-funkcionálnej teórie konania, medzi ktoré patria konanie, funkcia, štruktúra, systém.

Osma kapitola práce je venovaná teórii konfliktu R. Dahrendorfa, ktorá vznikla v päťdesiatych rokoch nášho storočia, do istej miery ako reakcia na teoretickú hypertrofiu štrukturalno-funkcionálnych prístupov v humanitných vedách. V tejto kapitole sa

podáva výklad niektorých ťažiskových téz Dahrendorfovej teoretickej konštrukcie a jej centrálnych myšlienok, žiaľ, bez žiadúcej konfrontácie s ostatnými prácami ďalších predstaviteľov teórie konfliktu, ako boli A. C. Coser a C. W. Mills. Autor kapitoly uvádza, že v nemeckom kultúrnom okruhu práve vďaka Dahrendorfovmu príspevku k sporu s Marxom sa stala téma spoločenského (skupinového) konfliktu teoreticky atraktívnou. Príčina toho spočíva podľa H. J. Niedenzua, autora tejto kapitoly, tiež v metodologických Dahrendorfových východiskách, keď sa pokúšal celkový spoločenský vývin analyzovať v zmysle kritického racionalizmu K. Poppera.

V deviatej kapitole práce H. Staubmann približuje chápanie sociálneho systému ako sebareferenčného systému v koncepcii súčasného nemeckého sociológa M. Luhmanna. Toto poňatie podľa svojho tvorca predstavuje tretiu vývinovú etapu systémoveho prístupu, v ktorých existujú rozličné paradigmy: prvá fáza — paradigma časti a celku, druhá fáza — paradigma systém a prostredie, tretia fáza sa v novej teórii systémov označuje ako „autopoiesis systém“ — sebareferenčný systém. Podnetom pre vznik takejto teoretickej konštrukcie M. Luhmanna boli najmä poznatky z oblasti biológie a biologickej evolúcie.

Desiata kapitola publikácie je venovaná ideovej koncepcii súčasného protagonistu „kritickej teórie“, filozofa a sociológa J. Habermasa, následníka, resp. obnovovateľa kritickej teórie Frankfurtskej školy, ktorý sa pokúsil kritickú teóriu „oslobodiť“ zo sféry „čistej filozofie“, zbaviť ju „tieňa pesimizmu“ raných kritických teórií a prepojiť ju s empirickou sociálnou vedou.

Možno len súhlasiť s názorom zostavovateľa publikácie J. Morela,

že multiparadigmatická mnohotvárnosť, rozmanitosť sociológie a jej teoretických východísk vyvolá u neodborníkov zmätok, no na druhej strane provokuje otázku o jednote sociológie ako vedy. V odbornej literatúre často táto otázka zostáva nezodpovedaná. V recenzovanej publikácii je tejto otázke venovaná záverečná, jedenásta kapitola, nazvaná *Socioló-*

gia a sociológia, kde sa táto problematika načrtáva takým spôsobom, ktorý umožňuje rôzne teoretické východiská v sociológii chápať ako navzájom komplementárne a zmysuplné, uceľujúce stavebné prvky integrálnej vedy o sociálnom svete ako neoddeliteľnej súčasti ľudského poznania.

Karol Kollár